

OMÓWIENIA

PAWEŁ JEDNACZ
Lublin

Z POGRANICZA PSYCHOLOGII I HISTORII¹

Abstract

Paweł Jednacz: *From the Borderland of Psychology and History*, „Historyka” XXXV, 2005, s. 167–170.

The Author of this review presents the newest book by Maciej Dymkowski on historical psychology. Paweł Jednacz recognizes historical psychology as a new discipline in Poland and he discusses its value from this point of view. The reviewer emphasises introductory character of the book. He pays special attention to Dymkowski's opinion on interrelations between history and psychology, as well as on the craft of a historian and psychologist. Jednacz agrees with the criticism expressed by the author towards psychohistory. He concludes that Dymkowski's work can be used as a textbook of historical psychology, at least until a new dissertation which will show more achievements, research tasks and methods in a fuller and wide-ranging way appears in print.

Key words: Maciej Dymkowski, historical psychology, history and psychology, psychohistory.
Słowa kluczowe: Maciej Dymkowski, psychologia historyczna, historia i psychologia, psychohistoria.

Profesor Maciej Dymkowski² jest znanym psychologiem, autorem bądź współautorem ponad czterdziestu publikacji, w tym kilku książek³. Wśród rozległych i zainteresowań naukowych profesora (obejmują one, oprócz psychologii społecznej i osobowości, również niektóre zagadnienia psychologii zarządzania) można odnaleźć też zagadnienia o roli deformacji poznawczych zarówno w myśleniu historyka, jak i w regulacji zachowań masowych, ukierunkowujących proces historyczny. Ostatnio Dymkowski zainteresował się zagadnieniem wykorzystywania psychologii w poznaniu historycznym.

¹ Omówienie książki M. Dymkowskiego, *Wprowadzenie do psychologii historycznej* Wyd. GWP Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, 176 ss.

² Zob. noty o autorach.

³ Najważniejsze książki w jego dorobku to: *Poznanie siebie: umotywowane sprawdziany samowiedzy* (1993), *Samowiedza w okowach przywdziewanych masek* (1996), oraz *Między psychologią a historią. O roli złudzeń w dziejach* (2000).

Maciej Dymkowski pragnie zachęcić do owocnej współpracy dziejopisów z psychologami; współpracy w ramach powstającej kognitywnej psychologii historycznej. Chce, aby jego książka stanowiła punkt wyjścia do (w przyszłości) głębszego skonceptualizowania psychologii historycznej. Swoje wywody ilustruje przykładami ze współczesnej psychologii. Omawiana książka może stać się, jak sędzę, interesującą lekturą dla historyków oraz entuzjastów i studentów psychologii, historii, nauk społecznych.

Niech swoistym mottem do książki Dymkowskiego będą słowa Luciena Febvre: „Nie ma co do tego wątpliwości, że prawdziwa psychologia historyczna stanie się możliwa dopiero na podstawie wyraźnego porozumienia między psychologiem a historykiem”⁴. W recenzowanej pozycji Autor prezentuje nową (w polskiej literaturze psychologicznej i historycznej) dziedzinę — psychologię historyczną. Dzieło ma przybliżyć wzajemne relacje między tak odmiennymi naukami, jak psychologia i historia, zachęcić badaczy obu nauk do ściślejszej współpracy. O korzyściach płynących z kooperacji obu dyscyplin, zarówno dla historyków jak i psychologów mówią rozdziały pracy Dymkowskiego. „Prześledzenie zmieniających się relacji między tymi naukami w perspektywie całego rozwoju każdej z nich wymagałoby napisania innej, znacznie obszerniejszej książki” (s. 11), toteż Autor ogniskuje swoją wypowiedź głównie wokół obecnych kontaktów obu nauk.

W rozdziale pierwszym autor apeluje do historyków, aby „zlikwidować lub przynajmniej zredukować szkodliwe wobec psychologii uprzedzenia. Zdjąć z niej odium nauki mało przydatnej w poznaniu historycznym” (s. 17). Dymkowski przedstawia charakterystykę oraz zarys problematyki psychologii historycznej, jej zadania badawcze oraz stosunki z historią i dziedzinami psychologii. Profesor omówił w tym miejscu także rozwój kierunku często utożsamianego z psychologią historyczną — psychohistorii.⁵ Dymkowski dochodzi do wniosku, że „zdominowana przez koncepcję psychodynamiczną w tym zwłaszcza Freudowską psychoanalizę, psychohistoria powinna zostać zastąpiona przez psychologię historyczną, która może z korzyścią dla siebie nawiązywać do niektórych (ale tylko niektórych!) osiągnięć psychoanalizy” (s. 17).

W podrozdziale „Raczej cienie niż blaski tradycyjnej psychohistorii” Autor twierdzi, iż psychohistoryk nie ma, tak jak psychoanalityk, bezpośredniego kontaktu „tu i teraz” z człowiekiem, któremu stawia diagnozę. Jest to jeden z najczęściej przytoczanych argumentów negujących podejście psychohistoryczne. Jednak zdaniem T. Pawelca, psychohistorycy posiłkujący się psychoanalizą nie chcą nikogo leczyć, chodzi im tylko o osiągnięcie zrozumienia działań ludzkich i ich motywów, a przez to zrozumieć proces dziejowy⁶. Niecały dorobek Freuda został przez Dymkowskiego

⁴ Cyt. za: A. F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Poznań 2003, s. 796.

⁵ Obszerniejsze informacje o psychohistorii przynoszą prace: A. F. Grabski, *Kształty psychohistorii*, Łódź 1985, *Psyche i Klio. Historia w oczach psychohistoryków*, wybór i red. T. Pawelec, Lublin 2002, oraz T. Pawelec, *Dzieje i nieświadomość. Założenia teoretyczne i praktyka badawcza psychohistorii*, Katowice 2004.

⁶ Zob. T. Pawelec, *Psyche i Klio, Historia w oczach psychohistoryków*, s.12.

zakwestionowany. Autor sugeruje jednak, iż historyk chcący posiłkować się wiedzą psychologiczną powinien raczej korzystać „z ustaleń innych tradycji psychologii, w tym głównie jej poznawczego nurtu” (s. 25). Odwołująca się do tego nurtu psychologia historyczna wprawdzie nie ukształtowała się jeszcze jako dojrzała dyscyplina, ale Dymkowski pokłada nadzieje, że niedługo sfinalizuje się ten proces. Wówczas powinna zastąpić psychohistorię. Zniecierpliwiony tym stanem rzeczy dziejopis może na razie korzystać (w celu wyjaśniania zjawisk i procesów historycznych) z różnych teorii dyscyplin szczegółowych, np. psychologii międzykulturowej, ekonomicznej, politycznej, organizacji i zarządzania czy ekologicznej. „Psychologia ogólna — mówi Dymkowski — i w szczególności psychologia podejmowania decyzji tak indywidualnych, jak i grupowych oraz psychologia społeczna, zwłaszcza jej osiągnięcia w zakresie poznawania prawidłowości kształtowania się struktury i dynamiki wiedzy społecznej, mogą być wielce przydatne w procesie badawczym”. Z ustaleń teorii wymienionych dyscyplin korzysta psychologia historyczna.

Rozdział drugi jest skierowany głównie do psychologów. Przedstawia zdania badawcze psychologii historycznej wobec jej nauki macierzystej. „Ich realizacja winna przybliżyć dookreślenie historycznej ogólności, czyli zakresu obowiązywania pojęć i teorii, zwłaszcza tych, które powstały i nadal powstają na gruncie psychologii społecznej” (s. 7). Dymkowski zachęca psychologów do sięgania po materiały historyczne w procesie realizacji swoich zadań badawczych. Aby rzetelniej zobrazować zagadnienie, Dymkowski daje za przykład niestałość odbioru świata przez człowieka na przestrzeni dziejów oraz w ówczesnych kulturach indywidualistycznych i kolektywistycznych.

Trzeci rozdział traktuje o wyjaśnianiu przyczynowym. Autor zachęca historyków (w procesie przyczynowego wyjaśniania zdarzeń czy procesów, które wystąpiły w przeszłości), aby zapoznali się z dorobkiem C. Hempla. Jednakże model (dedukcyjno-nomologiczny) uważa za „słabszy”, rekomendując indukcyjny model probabilistyczny, który zresztą ma pewne cechy wspólne z wymienionym wcześniej. W rozdziale tym naszkicowano także zadania psychologii historycznej, traktowanej jako naukę posiłkującą historię. Jej celem jest dostarczanie pojęć i teorii przydatnych w czynnościach wyjaśniania. Zostały one zobrazowane na przykładach historycznych.

Dla głębszego zrozumienia prezentowanego tu wyjaśniania przyczynowego Autor przedstawił typowy schemat, odwołując się do teorii psychologii społecznej (rozbieżnych czynników statusu). Dylematy, które się pojawiają w momencie przyczynowego wyjaśniania, zilustrował, posługując się *casusem* wojen krzyżowych w średniowieczu. Z pozycji psychologa historycznego oszacował wpływ niektórych czynników psychologicznych, zwłaszcza deformacji myślenia i przekonań krzyżowców, na ich zachowania. W ten sposób odwołując się zwłaszcza do teorii dysonansu poznawczego, naszkicował wpływ zbioru „mentalnych” przyczyn wypraw krzyżowych.

Autor przestrzega historyków przed przesadnym psychologizmem. Nadmierne i nieuprawnione odwoływanie się do teorii może skierować badania w niewłaściwym kierunku. Dymkowski dostarcza kilka przykładów takiego nieumiarkowanego posiłkowania się teoriami psychologicznymi.

Wspomaganie poznania historycznego przez odwołania do wiedzy psychologicznej może być realizowane również we wcześniejszych fazach tego poznania (o wyjaśnianiu przyczynowym była mowa wyżej), np. przy ustalaniu wiarygodności źródła. W rozdziale czwartym Dymkowski podjął właśnie problem interpretacji źródeł historycznych. Według Autora, w tej fazie poznania historycznego, dziejopis może, a nie raz powinien posiłkować się ustaleniami psychologicznymi, by np. dowiedzieć się na temat osobowości, a zwłaszcza mentalności autorów źródeł. Potrzeba ta uwidacznia się zwłaszcza przy pisaniu biografii. Autor zademonstrował to na przykładzie kilku biografii Hitlera i Stalina.

Piąty rozdział traktuje o podmiotowych uwarunkowaniach aktywności poznawczej historyka — w szczególności zaś o wybranych psychologicznych uwarunkowaniach skrzywień i deformacji poznania historycznego, które zdaniem Autora mogą mieć szczególnie szkodliwy wpływ na badanie historyczne. Według Dymkowskiego złudzenia żywione są zarówno przez historyków, jak i przez uczestników historii. Wielu historyków wychodzi nadal z błędnego założenia, iż badanie historyczne może osiągnąć status obiektywnego. Autor zwraca uwagę, że w procesie konstruowania wiedzy ogromne znaczenie mają (oprócz czynników naukowych i pozanaukowych) czynniki psychologiczne, takie jak osobowość historyka i jego podświadomość.

Psychologia historyczna w przyszłości ma szansę stać się płaszczyzną owocnej współpracy między psychologią a historią. Jej przyszłe losy rysują się w symbiozie z poznawczym nurtem psychologii. Poczekajmy więc na efekt owej współpracy, która zapowiada się obiecująco.